ځایناستی حکومت

په ریاستي ولسوالیو کې د نابریالیو حکومتونو بدیل

دویم وړاندیز

افغانستان کې سولې او ولسواکۍ ته لنډه لار
ولس، حکومت او طالبانو ته وړاندیز، ۲۸ چنګاښ ۹۹

لومړی وړاندیز

ملي یووالي حکومت پای، د غبرګولي ۱ نېټې له کړکېچ
څخه د وتلو لنډې او اوږدې لارېچارې
ولس، حکومت او ولسشمرۍ نوماندانو ته وړاندیز، ۱۳۹۸

نور رحمان لیوال
۱۳۹۸ ولسمشرۍ خپلواک نوماند
nrliwal

لړلیک

لومړی څپرکی 2
د ځایناستي حکومت جوړښت 3
لومړی لوری ولس: 3
دویم لوری حکومت: 4
دریم لوری طالبان: 4
د ځایناستي ولسمشر ټاکل 4
ځایناستی حکومت 5
دویم څپرکی 7
لنډیز 8
د اوسني حالت او حکومت حقوقي ارزونه 9
د اوسنی حالت او حکومت، سیاسي ارزونه او د قانون جوړونې نشتون 10
د غبرګولي ۱ نېټه ۱۳۹۸ کال له بحران څخه د وتلو تګلاري او چاري 12
لومړۍ او ټولمنلې تګلاره: ځایناستی یا سرپرست حکومت د اوسنیو ولسمشرۍ نوماندانو+مخالفینو څخه د خپلمنځي ټاکنو له لارې 12
لومړی: لنډمهالی،عبوري، Provisional یا Interim حکومت 12
دویم: ځایناستی یاCaretaker Government 12
د ځایناستي حکومت د ګمارنې تګلاره 13
د دې تګلارې ګټې 14
ددې تګلارې زیانونه 14
دویمه تګلاره : اوسنی ولسمشر د ځایناستي ولسمشر په توګه 14
د دې تګلارې ګټې 15
د دې تګلارې زیانونه 15
دریمه تګلاره: د مشرانو جرګې مشر د ځایناستي ولسمشر په توګه 15
د دې تګلارې ګټې 15
د دې تګلارې زیانونه 15
څلورمه تګلاره: ولسمشرۍ نوماندانو سربېره د ګوندونو، مدني ټولنو او نامتو کسانو څخه ځایناستی حکومت 16
د دې تګلارې ګټې 16
د دې تګلارې زیانونه 16
افغانستان کې ولې ځایناستی حکومت؟ 16
دغه حالت کې پاته کېدو ننګونې 18
پایله 18

لومړۍ څپرکی

نور رحمان لېوال

وړانديز نېټه: ۲۸/٤/۱۳۹۹ (۱۸/۷/۲۰۲۰)

په افغانستان کې د ولس، حکومت او سیاستوالو ترمنځ ترټولو ستره ستونزه بې باوري یا بې اعتمادي ده. دغه ستونزه دوی اړ باسي چې پر ځان، کورنۍ، انډيوالانو، قوم تمرکز وکړي او نورو ته د شک په سترګه وګوري. د بې باوري دغه ستونزه ټول افغانان خو په ځانګړي ډول سیاستوال د پرديو دسيسو ښکار کوي، په پرديپالنې يې مجبوروي، د خپلو خلکو له همکارۍ او خواخوږۍ څخه يې محروموي او په پایله کې سیاستوال او ولس دواړه له ډېرو ستونزو سره مخ کوي.

دا وخت ملت، حکومت او سیاستوال، هغوی چې په حکومت کې او که له حکومت څخه بهر بېدیالنې یا مخالفت کې دي، له ډېرو ستونزو سره لاس او ګرېوان دي. د دوی ترمنځ بې باوري خپل اوج ته رسیدلې. یو بل ته په سنګر کې ناست دي سر ورکوي خو د خپل ورور لپاره سنګر نه ورکوي چې بې عدالتي یې رامنځته کړې.

د افغانانو لپاره تر ټولو ستره لاسته راوړنه به دا وي چې ترمنځ یې د باور فضا رامنځته شي. دغه د باور فضا یو سیاسي جوړښت رامنځته کولای شي چې ټولو لوریو ته د منلو وړ وي. له درغلیو او ناخوالو پاک وي، سیاسي او قانوني بنه ولري، اسانه او په ګړندۍ او ارزانه ټوګه رامنځته شي، څکه افغانان نور د سولې، پرمختګ او ښې حکومتولۍ په نوم له اوږدو بهیرونو څخه ډېر ستړي او زیانمن شوي دي.

د یو ټولمنلي ځایناستي حکومت لپاره لاندې وړاندیز کوم او هېوادوال رابولم چې د افغاني ارزښتونو په رڼا کې یې لا پیاوړی کړي.

د ځایناستي حکومت جوړښت

داسې یو جوړښت چې به بیړه منځته راشي په نړیوال سیاست او قوانینو کې دود وي، تلپاتې سولې او ولسواکۍ ته افغانان په لنډه لار بوځي. یوازې ځایناستی حکومت کېدای شي، چې د افغانستان درې مهمو لوریو ولس، حکومت او طالبانو ته د منلو وړ وي، رامنځته کول دي. ترڅو ټول له جګړې ووځي او هېڅ لوری ځان بایلونکی احساس نه کړي.

لومړی لوری ولس: ولس ته دې حق ورکړل شي چې د ځایناستي حکومت لپاره ۳۰۰ خپلواک کسان د ولس په استازیتوب د ځایناستي ولسمشر لپاره ځانونه ونوموي. د ولس په استازیتوب دغه کسان باید د ولسمشرۍ وړ او د تېرو ۴۰ کلونو د ناخوالو برخه نه وي. د هېواد اوسنیو حالاتو ته په کتو د مېشتو قومونو په خوښه، هرې قبیلې څخه یو یا څو کسان به اړوند قبیلې لومړی او بیا د قوم په کچه غوره کوي. پای کې د قوم په ملاتړ به یې د ځایناستي ولسمشر لپاره نوماندوي. دویمه لار د

نوماندولو د سیاسي ګوندونو، مدني ټولنو او نورو جوړښتونو له لارې کېدای شي، خو د قوم پر بنسټ نوماندیدل ترټولو ولس منلې لاره کېدای شي. په یاد ساتئ چې افغانستان کې قومي سیستم تر حکومت او سیاسي ګوندونو پیاوړی دی.

دویم لوری حکومت: د ډاکټر غني او ډاکټر عبدالله سیاسي ټرون لاندې حکومت له هغو ډلو جوړ دی چې تېر ۱۹ کاله حکومت کې شریک او په هېواد کې د جګړې برخه دي. دوی د حکومتولۍ، ولسواکۍ او عدالت چیغې وهي خو یو یې هم رامنځته نشو کړای. دوی دې د دویم لوري په ډول د ځایناستي حکومت او ځایناستي ولسمشر لپاره خپل ۱۵۰ نوماندان ونوموي.

دریم لوری طالبان: چې د امارت غوښتنه لري او له تېرو ۳۰ کلونو څخه په جګړه کې ښکېل دي، د ځایناستې حکومت او ځایناستي ولسمشر لپاره دې له خپلو انډیوالانو ۱۵۰ نوماندان ونوموي، که د دوی انډیوال ځایناستې ولسمشري وګټله امارت دې اعلان کړي.

له ولس څخه باید څکه د دواړو لوریو په برابر کسان ونومول شي چې حکومت او طالبان دواړه د خپلو ډلو د ګټو لپاره په جګړه او نورو ناخوالو تورن دي، دا به بهیر د ولس د باور وړ کړي.

د ځایناستي ولسمشر ټاکل

د دغو ۲۰۰ کسانو ترمنځ دې رښې او په ژوندۍ بڼه مخامخ ټاکنې وشي لکه څنګه چې د ټاکنو کمېسیونونو د چارواکو په اړه وشوې. هر ځایناستی ولسمشر نوماند به دوه رایې ولري یوه به د ځان لپاره او بله به هرومرو د خپلې خوښې بل نوماند ته کاروي. په پایله کې چې هرچا ډېرې رایې وګټلې هغه د ځایناستي ولسمشر په ډول خپله کابینه چې وزیران، والیان او نورې مهمې سیاسي دندې دي، د برابرې سلنې پر بنسټ له دغو درې ډلو نوماندانو څخه وټاکي.

دغه ټاکنې دې د نړیوالو په امنیتي او دفاعي ژمنتیا په خوندي ځای کې ترسره شي خو د ټاکنو چارې به په خپلواک ډول د نوماندانو لخوا اداره او ترسره کېږي.

ځايناستی حکومت

ځايناستی حکومت به اجرائيه ځواک په بشپړ ډول بدلوي او په خپل واک کې به يې راولي، د مقننه ځواک ولسي جرګه کې به د اوسنيو استازو په تناسب درېيمه برخه د طالبانو په خوښه ورډېرېږي. د مشرانو جرګې وخت څو ځله پای ته رسېدلای خو غږي يې په ځايناستي ډول چارې پرمخ بيايي، د حکومت په ونډه کې د ځايناستي ولسمشر لپاره دوی غوره نوماندان دي او دغه جرګه بايد لغوه شي. د ځايناستي ولسمشر له ټاکلو وروسته له پاتې درې ډلو نوماندانو څخه به په برابر شمېر د خپلمنځي ټاکنو له لارې د مشرانو جرګه بشپړه کړل شي. يو کال وروسته به د دغې جرګې لپاره ولايتي جرګګيو ټاکنې وشي. دفاع او امنيتي چارو کې به درېيمه برخه د لوړو چارواکو طالبانو لپاره جوړېږي. د طالبانو جنګيالي به له وړتيا سره سم د ملي اردو او پوليسو په ليکو کې ګومارل کېږي. قضايه ځواک کې به هم درېيمه برخه د طالبانو ګومارل کېږي.

ځايناستی حکومت به په يو کال کې د ټاکنو او نورو قوانينوکې سمون راولي. دويم کال کې به د مقننه ځواک نيمګړې برخې مشرانو جرګې لپاره د ولايتي او ولسواليو جرګګيو ټاکنې ترسره کوي. په درېيم کال به د ولسمشرۍ ټاکنې ترسره کوي. د ټاکنو په پايله کې به ځايناستی حکومت واک د ۷ کالو لپاره راتلونکي حکومت ته سپاري چې يوازې يوه اووه کلنه دوره د حکومت کولوحق به لري، دوه دورې حکومتونه په افغانستان کې بريالي او ګټور نه وو، هغه حکومت به په شپږم کال ټاکنې ترسره کوي او نوي حکومت ته به واک سپاري.

زما په اند دا د افغانستان له اوسني کړکېچ څخه د وتلو تر ټوله اسانه، ګړندی او معقوله لاره او په دې ډول به ټول ګټونکي شي. هم به په افغانستان کې د ځايناستي حکومت خپلولو سره، نابرياليو حکومتونو لکه د ۱۳۹۸ ملي يووالي حکومت پای کې د خپل واک غځولو لپاره د ولسمشرۍ ټاکنې نه ترسره کول او نورو ستونزو پروخت ببېرې حکومت رامنځته کول قانوني شي. په ياد وساتئ چې د افغانستان اوسني قوانين حکومت واک ته رسولای شي خو د ناوړتيا په وخت کې يې له واکه څخه د کوزولو هېڅ قانوني لار نه لري.

اوس که ډاکټر غني او ډاکټر عبدالله داسې انګېري چې طالبان به د اسلامې حزب په پلونو ولاړ شي دا ناشونې ځکه ده چې د اسلامي حزب ډېری برخه غړي د بُن د تړون له مخې رامنځته شوي حکومت کې شریک وو. اوس که یو څو طالبان د اسلامي حزب په لار ولاړ شي ډېری نه ځي او د اوږدې مودې لپاره به جګړه روانه وي. طالبان هم که داسې انګېري چې د ډاکټر نجیب د حکومت په څېر به حکومت چپه کړي کېدای شي ډېر وخت او سربښندنو وروسته هم ناشونې وي. ځکه موږ په طالبانو او حکومت غږ کوو چې راځئ ددې لپاره چې د خپلو ملګرو او ولس سر او مال مو ژغورلای وي د ځایناستي حکومت دا وړاندیز ومنئ.

د یادونې وړ ده چې ځایناستی حکومت په لومړي ځل د ملي یووالي حکومت په پای کې د۱۳۹۸ کال د غبرګولي لومړۍ نېټې له کړکېچ څخه د وتلو لنډې او اوږدې لارېچارې تر سرلیک لاندې ولس، حکومت او ولسمشرۍ نوماندانو ته وړاندې شوو. نورو مالوماتو لپاره دویم څپرکی وګورئ. ځایناستی حکومت او لنډمهاله یا موقت حکومت دواړه جلا جلا د حکومتولۍ دوه ډولونه دي، پام چې په پېژندلو کې یې مغشوش نشئ، د ولسواکي قوانین پرته له ځایناستي حکومت درلودل په ولسواکۍ ملنډې وهل او ستر سیاسي پسات ته لارې پرانستل دي.

دويم څپرکی

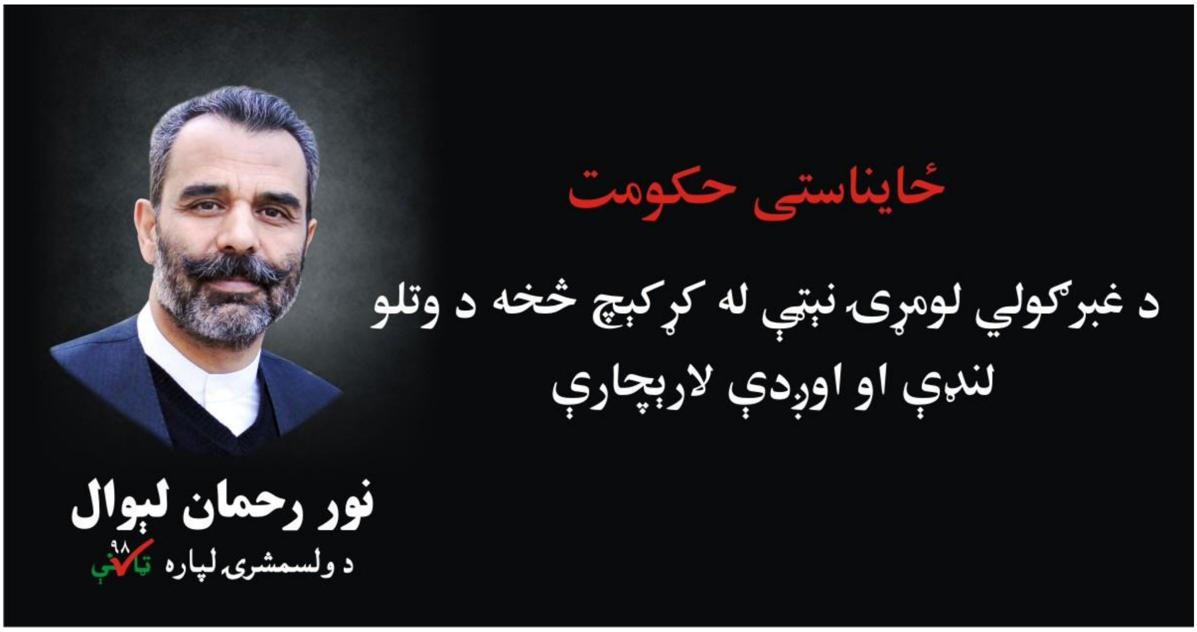

ځایناستی حکومت
په ریاستي ولسواکیو کې د نابریالیو حکومتونو
او د ټاکنو پروخت د حکومت بدیل
د افغانستان لپاره وړاندېزونه

وړاندیز نېټه: ۲۴/۲/۱۳۹۸ (۱۴/۵/۲۰۱۹)

یادونه

د ۱۳۹۸ کال د غبرګولي په لومړۍ د ډاکټر غني او ډاکټر عبدالله د ملي یووالي په نوم حکومت پای ته رسیده. ولس، د ټاکنو کمېسیونونه او د ولسمشرۍ نوماندان ټول په یوه خوله وو چې کمېسیون د رڼو ټاکنو وړتیا نه لري او نه هم د هېواد امنیتي حالات ورته برابر دي. ټولو دا هڅه کوله چې باید یول بدیل رامنځته شي چې سوله یې لومړیتوب وي. د ولسشمرۍ ۱۷ نوماندانو ترمنځ د لسهاو ناستو په پایله کې زما د ځایناستي حکومت په وړاندیز ۱۷ نوماندان سلا شول. خو په پای کې موږ دوه ډلي شو. ۱۱ نوماندان زما د وړاندیز پلویان شول چې د ولسمشرۍ نوماندانو+ طالبانو نوماندانو ترمنځ دي ټاکنې وشي او یو کس د ځایناستي ولسمشر په توګه وټاکل شي.

پنځه نوماندانو ویل چې د ځایناستي ولسمشر لپاره د دریمګړو کسانو ته هم لاره پرانستل شي، پردغه سکالو یا موضوع خبرې راونې وې. خو حنیف اتمر د ټولو له مشورې پرته د ځایناستي حکومت نابریالي کولو لپاره په حزوري /حضوري چمن کې لاریون جوړ کړ چې په پای کې یې دده ډله له منځه ولاړه او دی له نوماندۍ تېر شو. که په هغه وخت کې ځایناستی حکومت راغلی وای نو سوله حتمي راتله او ولسواکي ډېر پرمختګ کولو.

همدارنګه د خپل واک غځولو لپاره ډاکټر غني د سلګونو کسانو ژوند واخیست او په سلهاوو ملیارده ملي او ولسي لګښت یې ناوړه ټاکنې ترسره کړې. خو لکه څنګه چې موږ ویل د ټاکنو پایلې ونه منل شوې او د یو سیاسي تړون لاندې یو بیاځلې یو بل نیمګړی حکومت وتپل شو.

لنډیز

د ۱۳۹۸ کال د غبرګولي په ۱، هېواد له حقوقي، قانوني او سیاسي ستونزو سره مخکېږي چې سیاسي ټیکاو به لا بدتر کړي، چېرته چې سیاسي ټیکاو نه وي هلته سوله او امنیت نشي راتلای او د دوی په نه شتون کې پرمختګ نشي کېدای. د ملي یووالي حکومت پرلپسې ناوړو پایلو د ولسواکۍ بهیر له سترو ګواښونو او ولس د ټکر له ګواښ سره مخ کړی دی. اوس موږ په ملت، حکومت او سیاستوالو غږ کوو چې راځئ مخنیوېپالنه غوره کړو او په دربمه نړۍ کې له پېږیو دود غبرګونپالنې څخه ووځو، پربنږدو چې حکومت غیرقانوني حالت او د ټولواکۍ بڼه خپله کړي، په دغه تړاو د حکومت ناوړه او ناولې ډنډورې چې وایي اوسنی حکومت بدیل نلري. دا ناوړه ذهنیت به حکومت اړ کړي چې خپل پاینښت په بېړني حالت راوستلو او اړودوړ کې ووینې، ولسواکي به وځپي، چې له دغه ناقانونه حالت څخه به د هېواد دوښمنان ګټه پورته کړي او هېواد به لا نور کړکېچن حالت ته بوځي. دغه ډول حالت به د هېوادوالو سر او مال نور هم له زیانونو سره مخکړي، نو ځکه اړینه ده چې دغه حالت په منتقي، قانوني او اساسي توګه د ملت د ارادې له اړخه وڅېړل شي او ټولمنلی حل یې راووځي.

اوس د ملي یووالي حکومت سرکښانو پورې اړه لري چې ځان او ملت ګواښ سره مخکوي، د ناوړه تاریخ یوه بله لسیزه پیلوي او که د سولې او پرمختګ لپاره له ٦ میاشتې ناقانونه حکومتي واک څخه تېرېږي چې په ترڅ کې به د سولې، ولسواکۍ او قانون ته د درناوي اتل کېږي.

خو په ډاډسره ویلی شو چې په واک کې پاتې کېدل به یې ګواښونو سره مخ کړي او هم به یې له واکه لاسپسر کړي، ځکه د حکومت مخالفین له اوسني حکومت سره سوله نه کوي او ولس سوله غواړي، نو پردغه بنسټ په راتلونکو ټاکنوکې ولس پر هغوی باور نکوي چې سوله نه غواړي. د ملي یووالي حکومت په سوله کې خپلې ګټې نه ویني، کېداي شي ولسمشر د خپل واک د غځېدو لپاره د اساسي قانون ۱۴۷ مادې بېړني حالت څخه ګټه پورته کړي، ترڅو د غبرګولي ۱ نېټې څخه وروسته د خپل

حکومت د غځېدو جواز پیدا کړي چې دا به ترټولو کرغېړنه کړنه وي، دې او نورو ورته ستونزو له امله اوسنی حالت او حکومت له حقوقي اړخه څېړو:

د اوسني حالت او حکومت حقوقي ارزونه

د ولسواکۍ په نظامونو کې چې حاکمیت په ولس پورې اړه لري د قدرت تر لاسه کول د یوه ټولنیز وکالتي تړون او ټاکنو له مخې هغو کسانو ته سپارل کېږي چې وړتیا یې ولري. نو له همدې امله پدې تړون کې مهال وېش ډېر اهمیت لري چې کاري موده د دیکتاتورۍ، ټولواکۍ، پاچاهۍ او ولسواکۍ ترمنځ مهم توپیرګڼل کېږي چې ملت یې د رایو له لارې خپل وکیل یاني ولسمشر ته ورکوي.

د افغانستان اساسي قانون د ۶۱ مادې ۲ بند کې د جمهوري ریاست موده داسې ټاکل شوې ده (د ولسمشر دنده د ټاکنو له ترسره کېدو ۵ کاله وروسته د غبرګولي په ۱ نېټه پای ته رسېږي) لدې امله ځینې د پورتني حکم قید (د ټاکنو له تر سره کېدو وروسته) داسې اټکلوي چې ټاکنې (په هر دلیل چې وي) تر سره نشي، نو د ولسمشرۍ موده غځېږي. د همدغه بنسټ پر اټکل په ۱۳۸۸او ۱۳۹٤ کلونو کې د ولسمشر موده هم وغځېده. دې ته ورته د ولسي جرګې په اړه هم ناسم حکم موجود دی. د اساسي قانون د ۸۳ مادې ۲ بند کې د ملي جرګې یا ملي شورا د کار ختمېدل هم د ټاکنو د وروستي اعلان څخه ۵ کاله وروسته د چنګابښ ۱ نېټه ټاکلی ده، له همدې اټکل څخه په ګټه، د ۱۶ تقنیني دورې ټاکنې ترسره نشوې، دې دورې ټول ۸ کاله دوام وکړ چې ۵ کاله یې خپل وو ۳ کاله نور غیر قانوني وخت ورکړل شو. که چېرې یوازې همدغه احکام د اساسي قانون ۶۱ او ۸۳ مادو، ۱ بندونه معیار وګرځوو نو هماغه ګمانونه منځته راوړي، خو دلته بنسټیزې پوښتنې را برسره کېږي چې دغه ډول اټکل یې ځواب ویوونکی نه دی، د بېلګې په ډول:

- که ولسمشر په لوی لاس ونه غواړي چې ټاکنې ترسره کړي تر څو واک کې پاتې شي او په ډول ډول پلمو هغه وځنډوي نو د ولس (موکل) او خپله د ولسمشر (وکیل) ترمنځ د ولسمشرۍ (وکالت) تړون سرنوشت چې په هغه کې رایې د پنځو(۵) کالو لپاره کارول شوې وې هغه به څنګه شي؟ په یاد ولرئ چې د موکل (ولس) د غوښتنې پرته هېڅ محاکمه د وکالت (ولسمشرۍ) موده نشي تمدیدولی.
- په دغه حالت کې به د یوه ټاکل شوي ولسمشر او یوه دیکتاتور ترمنځ چې له ولس څخه یې مشروعیت نه وي تر لاسه کړی توپیر څه وي؟
- د بېلګې په ډول دا هم کېدای شي ولسمشر دې ټاکنې ترسره کول وغواړي ولې د مدیریتي کمزورتیا او مالي امکاناتو د نشتون له امله د ټاکنو ترسره کولو باندې ونه توانېږي چې د همدغه کمزورۍ له امله هېواد کړکېچ کې پاتې کېږي نو ایا دا باید ددې منتق وګرځي چې دداسې کمزوري رهبر (ولسمشر) ملت (وکیل) د کار موده باید د هغه قید پربنسټ چې ټاکنې ترسره نه شوې وغځېږي؟
- ایا د همدغه نابریالي کس ناوړتیاوو چې تشه یې رامنځته کړې، ددغې تشې ډکولو لپاره خپل کار ته دوام ورکړي او که د ځایناستي حکومت له لارې بل وړ کس ته باید د سمون لپاره لاره هواره شي چې د ولسواکۍ بنسټ او ملت پرمختګ وکړي؟
- که ولسمشر پخپله د واک تشه رامنځته کړې وي او د ټاکنو ترسره کولو وس او توان ونلري او د ورته حالت د لمنځه وړلو اراده ونلري ددغه شان نظام پایله به څنګه وي؟

پورتنۍ پوښتنې د قانون پربنسټ چې ټاکنې نه وي ترسره شوې موده غځېدلو حل ناوړه سرغړونې دي، همدا اوس له ورته حالت سره لاس او ګرېوان یو او دغه ډول اټکل پخپله ستونزه ده ځکه په اساسي قانون کې ددغه شان مبهم حالت شتون سره داسې جزیرې راپیدا شوې ترڅو له هغو څخه یو ناوړه سیاسي عرف په پای کې وزېږول شي، خو اړینه داده چې د عمومي اصولو او ټولو نورو مادو په پام کې نیولو سره باید قانوني لارو څخه ټولمنلی حل راووځي.

د نظام ډول او ځرنګوالی د اساسي قانون په لومړنیو مادو کې روښانه شوی چې جمهوریت یادېږي. په ٤ ماده کې ملي حاکمیت د ولس یا ملت ملکیت ګڼل شوی چې پخپله یا د استازو په مرسته سپارل کېږي چې پدې ترون کې د مودې عنصر ٥ کلن دی او دوام یا غځېدل یې له بېړني حالت پرته د ولسمشر له وسه بهر ده او د ترون ښکاره ماتېدل ګڼل کېږي.

د اساسي قانون ١٤٧ ماده داسې حکم کوي که د ولسمشرۍ یا د ملي شورا تقنیني دوره په بېړني حالت کې پای ته ورسېږي نو نوې ټاکنې نه ترسره کېږي، د ولسمشر او شورا د غړو کاري موده د ٤ نورو میاشتو لپاره غځول کېږي، که بیړنی حالت له ٤ میاشتو ډېر وغځېږي نو د ولسمشر لخوا لویه جرګه راغوښتل کېږي. د بېړني حالت له پای ته رسېدو ٢ میاشتې وروسته ټاکنې ترسره کېږي. په دې حکم کې روښانه راغلي چې د ولسمشر او ملي جرګې (ملي شورا) کاري موده (له ټاکل شوې مودې څخه غځول)، یوازې په بېړني حالت کې جواز لري یعني د جګړې ویره، ناخاپي ګډوډي، د طبعي پېښېو او نور له امله چې خپلواکي او ټولنیز ژوند وګواښي، ددغو دواړو بنسټونو کاري موده یوازې د څو میاشتو لپاره تمدیدېدلای شي او هغه هم د ټاکلي مهال وېش پر بنسټ(د اساسي قانون ١٤٣ ماده).

د ١٤٧ مادې حکم روښانه دی چې که بیړنی حالت له ٤ میاشتو ډېر شي ولسمشر دې لویه جرګه را وغواړي ددغو ټولو تدابیرو موخه داده چې د ترون د مودې عنصر باید ومنل شي له بیړني حالت پرته ولسمشر په هېڅ بهانه نشي کولای خپل کار ته دوام ورکړي او نه هم د ٥ کال د چنګاښ له ١ نېټې څخه زیاته خپله موده غځولی شي.

له پورتني حکم څخه په ښکاره معلومېږي چې په ١٣٨٨او ١٣٩٤ کلونو کې د ولسمشر د کار دوام د اساسي قانون په بڼ یا خلاف وو. همدا شان د ١٦ تقنیني دورې درې (٣) کاله غځول د اساسي قانون ښکاره له پښو لاندې کول دي. نو پر همدې بنسټ حکومت او ټولو نورو اړخونو ته وایو چې تېرې، تېروتنې دې د استناد په ډول نه راوړل کېږي بلکه له هغو څخه دې د اساسي قانون د ملاتړ او د هغه عملي کولو لپاره ګټه پورته شي چې سیاسي ټیکاو راشي.

1 - یوه بله پوښتنه هم رامنځته کېږي چې که د ولسمشر د کار موده د پنځم (٥) کال د غبرګولي په ١ نېټه پای ته رسېږي، د مرستیالانو موده هم ورسره یوځای پای ته رسېږي؟

همدارنګه که ولسمشر او لومړی مرستیال یو وخت کې مړه شول، په ترتیب سره به دویم مرستیال، د مشرانو جرګې ریس، د ولسي جرګې ریس، د بهرنیو چارو وزیر د اساسي قانون ٦٧ مادې د حکم پر بنسټ د ولسمشر دنده په غاړه اخلي او اوسنی حالت د اساسي قانون ٦٨ مادې حالت نه دی، نو ولسمشر او کابینه دا اهلیت نلري او همدا شان د مشرانو جرګه، ولسي جرګه او د بهرنیو چارو وزیر قانوني تشه کې شتون لري او کلونه کېږي چې ځایناستی حالت لري.

د مرستیالانو ګمارلو لپاره ممکن د اساسي قانون ٦٨ مادې ١ بند حکم تطبیق شي خو دا به غیر اخلاقي کړنه وي. غوره داده چې د یوې ملي سیاسي ټولګې له لارې د ځایناستي حکومت چې تلپاتې حل دی، لارې ولټول شي چې بیا به هېڅ حکومت له قانون څخه ناوړه ګټه پورته کولو وړ نه وي.

د اوسنی حالت او حکومت، سیاسي ارزونه او د قانون جوړونې نشتون

په کومه کچه چې یو نظام د خپل پایښت او دوام لپاره حقوقي او قانوني مشروعیت ته اړتیا لري همداشان قوانین هم پر خپل وخت سمون او جوړونې ته اړتیا پیداکوي، هغه قوانین چې د وخت اړتیاوې پوره نشي کړای، ستونزې رامنځته کوي او د ستونوزو له منځه وړلو لپاره سیاسي ملاتړ ته اړتیا پیداکوي، په ځانګړې توګه هغو هېوادو کې چې په ناورین یا له ناورین څخه وروسته حالت کې شتون لري سیاسي جوړجاړیو ته چې ملي ټیکاو راولي اړتیا لیدل کېږي خو له بده مرغه زموږ په قوانینو کې دځایناستي حکومت، بدیالې ډلې یا حزب اختلاف او د شراکتي حکومتونو جوړښتونو لپاره قانوني توکي شتون نلري.

ددغو قوانینو د نشتون له امله په ١٣٩٤ کال کې ونه توانېدلو چې د ټاکنو په ترڅ کې رامنځته شوی بحران مدیریت کړای شو او سیاسي جوړ جاړی د نظام د نسبي پایښت لامل شو چې پایله کې یې د ملي یووالي حکومت رامنځته شو، له بده مرغه دغه

حکومت قانوني ملاتړ نه درلود نو له همدې امله ونه توانېده چې د نظام پاینښت، د فساد مخنیوي او د ټاکنو ښه مدیریت کومې ژمنې چې یې کړې وې هغه ترسره کړي. دا ناقانونتوب لامل شو چې دواړو لورو د ځواک څخه ډېره ناوړه ګټه پورته کړه او د ملي ګټو پر ځای یې ځاني ګټې وپاللې، دغو کړنو هېواد له کورنیو ستونزو او ناورین سره مخ کړی او په نړیواله کچه یې زموږ اړیکې له نړیوالو سره ډېر ترینګلي حالت ته بیولي.

همدارنګه د ملي یووالي حکومت چې د هېوادوالو او وګړو امنیت ساتل یې له اساسي دندو څخه دی، دوی د امنیت په ساتلو کې پاتې راغلي چې په پایله کې ۵۰۰۰۰ سرتېري شهیدان او په سل هاوو زره ملکي وګړي ټپیان او شهیدان شوي دي او ددې بښانه سربښدنې په پایله کې ملي ګټو ته د رسېدو پرځای مو په تېرو ۵ کلونو کې هغه سیمې هم دلاسه ورکړې چې د نظام ترسیوري لاندې وې.

همدارنګه د فساد پرضد مبارزې هم سیاسي رنګ اخیستی، مالي پروسې هم د تدارکاتو په اداره کې په شکمن ډول انحصاري شکل غوره کړې او ټول واکونه یې په یوه اداره کې راټول او محدود کسان یې پرې واکمن کړي دي، په ځینو تړونونو کې د کره اسنادو په شتون کې چې رسنیو ته هم په لاس ورغلي دي د شرکتونو استازي او د ملی یووالي حکومت له سرکښانو او چارواکو سره کورنۍ اړیکې لري او د هغوي سره تړونونه د "یوازنۍ سرچینې" پربنسټ ورکړل شوي چې د پوښتنو وړ دي او دا لار د روڼتیا بنسټ نه شي کېدای .

حکومت د ولسواکي په پیاوړتیا کې هم ناکام پاته شو، د ۱۳۹۷ کال د ولسي جرګې ټاکنې تر ټولو ښه بېلګه ده چې د قانون سمونې په پلمه د نړۍ په تاریخ کې تر ټولو له درغلیو ډکې او جنجالي ټاکنې وې، چې له قانوني مودې ۳ کاله وروسته تر سره شوې او دادی پایلې یې نږدې ۹ میاشتې کېږي لاهم د کمېسیون ترکار لاندې دي همدارنګه د ولسمشرۍ ټاکنې هم ځنډول کېږی ان تر دې چې د حکومت کاري موده د غبرګولي په ۱ نېټه ۱۳۹۸ پای ته رسېږي، حکومت د سترې محکمې له لارې د خپلې مودې د غځولو ناقانوني هڅه کوي هغه هم په داسې وخت کې چې ولسمشر غني پخوا د خپلې نوماندۍ پروخت د پخواني حکومت ورته پرېکړه نه منله او هغه یې غیراخلاقي، غیرقانوني او د شرم وړ بلله، خو اوس د خپل واک غځېدو لپاره په ډېره سپینسترګۍ همغه هڅه کوي، چې د حکومت سیاسي اراده یې تر پوښتنولاندې راوستلې ده.

همدارنګه اوسنی ولسمشر د ولسمشرۍ ټاکنو د سیالۍ لپاره د خپلو سیالانو په مقابل کې د کمپاین په موخه له دولتي امکاناتو او سیاسي واکونو څخه ناوړه ګټه پورته کوي او د خپلې ډلې غړو ته په غیرقانوني ډول په ملي مسایلو کې د ګډون حق ورکوي او هغه کسان چې په دولت کې دندې لري او د خپلو بنسټیزو حقوقو پر بنسټ له بل نوماند څخه ملاتړ کوي د حکومت له لوري له دندې ګوښه کېږي.

له بدمرغه نه یوازې ارګ د سولې په راوستلو او په هېواد کې د ثبات په ټینګولو کې د ولس د غوښتنو خلاف پاتې راغلی، د سولې بهیر چې دامریکا متحده ایالاتو له لوري پیل شوې او په ښه توګه روان دی حکومت یې د مخې ډب کولو هڅې کوي.

د ولسواکۍ پربنسټ حکومتونو کې چې کله قوانین د حالاتو ځواب نشي ویلای او حکومتونه د ستونزو سره مخامخ کېږي نو د یو سیاسي او ملي جوړجاړي ملاتړ ته اړتیا لیدل کېږي چې د منلو وړ پرېکړې رامنځته کړي بیا د مقننیه قوې له لوري ورڅخه قوانین جوړېږي. همدارنګه جګړه کې ښکېلو یا جګړه ځپلو هېوادونو کې کله ناکله د واک سولیز لېږد د قوانینو د نشتون له امله نه کېږي او د بحران څخه د وتلو په موخه مخور او سیاسیون د ملي ګټو او پخلاینې لپاره راټولېږي، د کړکېچ څخه د وتلو لپاره تګلارې او قواعد جوړوي چې سیاسي ټیکاو رامنځته کړي.

اوس د داسې یوه ټولمنلې تګلاره جوړول د ټولو تاریخي مسولیت دی او هم باید لومړیتوب وي چې ټولو سیاسي خوځښتونو، حکومتونو او ولس ته د منلو وړ وي. ترڅو د غبرګولي له ۱ نېټې ۱۳۹۸ کال څخه وروسته حکومت قانوني بڼه ولري او مشروع، خپلواکو، رڼو او عادلانه ټاکنو ته لاره هواره کړي. د سولې خبرو اترو کې هم ډېر خواره واره اندونه د یووالي لورته بوځي، ترڅو د جګړې پای، اوربند او د مخالفینوسره تلپاتې سوله راوستل شونې کړي، ځکه اوسنی حکومت سره مخالفین

سوله نه کوي. پورتنۍ هغه اړینې چارې دي چې راتلونکی بېړنۍ ځایناستی حکومت به د هغو په ترسره کول مکلف وي چې په لاندې تګلارو کې وړاندیز شوي دي.

د غبرګولي ۱ نېټه ۱۳۹۸ کال له بحران څخه د وتلو تګلارې او چارې

د ۱۳۹۸ کال غبرګولي ۱ نېټې له کړکېچ څخه د وتلو لپاره لاندې لارې چارې مرستندویه کېدای شي چې پرلپسې موږ لټولې او څېړلې، چې د غبرګولي له ۱ نېټې څخه ورسته یو بېړنۍ ځایناستی حکومت رامنځته شي چې په ترڅ کې مو درې (۳) لاندې تګلارې پیدا، طرحه او پېژندنې ته برابرې کړې دي چې، ځایناستی یا سرپرست حکومت د اوسنیو ولسمشرۍ نوماندانو+ مخالفینو څخه د خپلمنځي تاکنو له لارې، اوسنی ولسمشر د ځایناستي په توګه او د مشرانو جرګې مشر د ځایناستي ولسمشر په توګه.

لومړۍ او تولمنلې تګلاره: ځایناستی یا سرپرست حکومت د اوسنیو ولسمشرۍ نوماندانو+مخالفینو څخه د خپلمنځي

ټاکنو له لارې

افغانستان کې لنډمهالی یا عبوري یا موقت حکومت راتګ نن سبا زموږ د سیاستوالو، رسنیو، چارپوهانو او حتا بهرنیانو لپاره توده خبره او سیاسي شننو کې په ناسم ډول برخه دی. په افغانستان کې دوې د ځایناستي حکومت او لنډمهالي حکومت ترمنځ په توپیر کې سره ورک دي. اوس دا ډېره اړینه ده چې لنډمهالي یا عبوري حکومت سره د ځایناستي یا سرپرست حکومت په اړه پوهاوی او قوانین رامنځته شي، ددې لپاره اړینه ده چې لومړی د لنډمهالي او بیا ځایناستي حکومت پېژند یا تعریف وکړو.

لومړی: لنډمهالی، عبوري، Provisional یا Interim حکومت

لنډمهالي حکومتونه هغه وخت رامنځته کېږي چې د پوره نظام نه شتون وي لکه د نویو جغرافیو د رامنځته کېدو په وخت کې یا په نظام کې بشپړ بدلون ته اړتیا وي لکه د یوې ځانګړې ایډیالوژۍ پر بنسټ نظام او دولت له بدلون وروسته لنډمهالي حکومت ته اړتیا وي لکه د شوروي د یرغل له ماتې څخه وروسته لنډمهالی حکومت او بیا د تالبانو اسلامي امارت بدلون پر اوسني حکومت او ورته نورو حالتو کې لنډمهالي حکومت ته اړتیا وي.

دویم: ځایناستی یا Caretaker Government

ځایناستی حکومت د نړۍ د ډېرو دولتي قوانینو برخه ده، چې له بدمرغه زموږ قوانین ورڅخه بې برخې او نیمګړې پاتې شوي دي. ځایناستي حکومت ته هغه وخت اړتیا وي چې روان حکومتونه نابریالي وي او ولس په سولیز ډول د حکومت بدلولو غوښتنه وکړي. همدارنګه د ولسواکۍ پر بنسټ جوړو دولتو کې که له درېګونو ځواکونو لکه اجرائیه، مقننیه او قضائیه څخه یو یا ډېر ناتوانه شي یا یې پر ټاکلي وخت ترسره نه شي، یا یو ځواک په بشپړ ډول بل تورن کړي چې ملت ته د حکومتي اسانتیاوو ورکولو توان نلري او د بدلولو قانوني غوښتنه یې وکړي نو ځایناستی حکومت رامنځته کېږي. د بېلګې په ډول که زموږ ولسي جرګه راپاڅي او د غوځو رایو پر بنسټ د ملي یوالي حکومت د نه همکاریو په لړ کې شنډ کړي یا د ملي یوالي حکومت ولسي جرګه ړنګه کړي یا حکومت د ولسي جرګې ټاکنې پرخپل وخت ترسره نه شي کړای نو په دغو حالاتو کې ځایناستي حکومت ته اړتیا لیدل کېږي.

اوسنی حالت رابښیي چې د کابل د حکومت بدیال، مخالفین یا تالبان هم د ټول نظام بدلون نه غواړي او سوله کولو لپاره به یې د ځایناستي حکومت غوښتنه پرځای، پر وخت او منتقي (منطقي) وي، چې د دوی تحریک او هلېځلې هم له سیاسي زیان سره مخ نشي، هم د هېواد سیاست کې خپله روا سیاسي ونډه ترلاسه کړي او هم سوله راشي، دوی باید د بې پرې ځایناستي حکومت رامنځته کېدو غوښتنه وکړي. اوسنی حالت سره ځکه مخامخ یو چې له بدمرغه د هېواد

قوانین د ځيناستي حکومت په برخه کې نیمګړي جوړ شوي او هغه وخت کې چا چې قانونین جوړول، نه یې غوښتل چې ولس دا پیاوړتیا ولري چې ناوړه حکومت یا د هغه یو ناوړه ځواک سولیز ډول بدل کړي ځکه یې پر ځيناستي حکومت سترګې پټې کړې دي. دغه حالت څخه د وخت او تېرو حکومتونو په خپله ګټه او د ولس په زیان څو ځلې ګټه پورته کړه او حالات یې تردې راورسول چې ځینو په ناسم ډول د لنډمهالي حکومت غوښتنه تر ننه توده وساتله چې په بشپړ ډول ولس ته د منلو نه دی.

همداوس چې موږ دا لېکنه کوو حکومت د سولې په اړه دریځ او پروګرام نلري ځکه د سولې مشورتي لویې جرګې او غونډې ته د خپلې خوښې په زرګونو کسان چې کمپاینې موخې یې ترشا دي راوغوښتل او قطر ته یې د سولې خبرو ورانولو لپاره د داسې سلګونو کسانو لیست چې خپلو ګټو او ډلو ټپلو پورې یې تړاو درلود واستاوه ترڅو د سولې خبرې وننګوي . سوله د غني، خلیلزاد او د تالبانو (طالبانو) د یو کس یا دغو لوریو څخه د یوې جرګې دنده ده. خو حکومت له وارې یا موقعې څخه په ګټه پورته کولو د سولې مشورتي جرګې په نوم شاوخوا ٤ سوه میلیونه کمپاینې لګښت او د سولې نورو جوړښتونو په نوم د خوار ملت په ملیاردونو لګښت ترشاه ناقانونه کمپاین وکړ، هغه هم په داسې وخت کې چې نېږدې ٦٠٪ هېوادوال د لوږې تر کرښې لاندې ژوند کوي او پاته نور هره ورځ جګړې او طبعي ناورینونه ځپي.

له دغه حالت څخه د وتلو او بېړنۍ سولې لپاره اړینه ده چې سیاستوال او ملت د ځيناستي حکومت غوښتونکي شي او په قوانینو کې داسې بدلون راولي که هر وخت کوم حکومت نابریالی وو چې ولس یې په قانوني او سولیز ډول له واکه د ګوښه کولو توان ولري. دا چاره به د تل لپاره د ناوړه حکومتونو رامنځته کېدلو مخنیوی وکړي. د مسولیت او عدالت ډله د یو پیاوړي او سولیز هېواد لپاره لاندې وړاندیز کوي.

د ځيناستي حکومت د ګمارنې تګلاره

لوی ښتن دې په هېواد کې بیا داسې حالت نه راولي، خو د افغانستان له اوسني حالت څخه د وتلو لپاره ډېره اړینه ده چې ځيناستی حکومت تجربه شي، حکومت باید د یو تقنیني فرمان لمخې ځيناستي حکومت ته لاره هواره کړي. بډیالو یا تالبانو ته هم غږ وکړي چې خپله وسله واخلي ترڅو ټول لوري په سولیز ډول برخمن شي خو له دغه ځانخوښې او ځانغوښتونکي حکومت څخه دا تمه نشي کېدای چې د ملت په ګټه دې له واکه تېر شي. نو اړینه ده چې ملت او ملتپال پر تالبانو غږ وکړي چې ځيناستي حکومت ته خپل د خوښې یو یا څو کسان نوماند کړي چې په راتلونکو ټاکنو کې له خپلو شرتونو (شرطونو) سره برخه واخلي او د راپو ټاکنو له لارې د واک سولیز لېږد وشي. ددغې تجربې په رڼا کې راتلونکو حکومتونو کې وروسته قوانینو کې بدلون راشي او ځيناستی حکومت قانوني بڼه غوره کړي.

ځینې هېوادونه چې د ولسواکي او د دریګونو ځواکونو سیستم تجربه کوي د ځيناستي حکومت لپاره یې قوانین ټاکلي چې اوسني حالت کې موږ کولای شو د هغو تجربو په رڼا کې یو داسې ځيناستی حکومت رامنځته کړو چې د حکومت بډیالو ته هم د منلو وړ وي او هم وکولای شي په تخنیکي ډول رڼې ټاکنې ترسره کړي.

ددې لپاره که له ډېرو ، لګښتونو او اوږدو کړاونو تېرېږو نو تر ټولو غوره لاره د اوسنیو ١٨ ولسمشرۍ نوماندانو په شتون کې لرو چې د بډیالو په خوښه هم یو یا څوکسان ور ډېر شي او دغه ١٩ یا ډېر نوماندان خپلمنځي ټاکنې ترسره کړي او له دغه منځ څخه د راپو ټاکنو په ترڅ کې یو کس د ځيناستي ولسمشر په توګه وټاکل شي. واک ورکړل شي چې اړینه ١٠یا ١٥ کسیزه کابینه د اوسني حکومت په جوړښت کې جوړه کړي چې د هېواد اړینې چارې پرمخ بوځي او پرته له ټاکنو نورې پرمختیایي چارې وځنډول شي. هرڅوک چې د ټاکنو په ترڅ کې ځيناستي حکومت ته بریالی شو د ١٣٩٨ ولسمشرۍ نوماندۍ څخه به تېرېږي.

١٨ پاته نوماندانو څخه به ملي جرګې جوړه شي چې د مشورې تر بریده به د ځيناستي حکومت ترشا ودرېږي. ځيناستی حکومت به له ٣-٦ میاشتو په موده کې رڼې ټاکنې ترسره او په سولیز ډول د ولسواکۍ په رڼا کې حاکم ګوند یا حزب حاکم ته واک وسپاري او په خوا کې باید یو بډیال ګوند یا حزب اختلاف له دویم راتلونکي نوماند څخه پر

حکومت د ځارنې لپاره جوړ کړي. د ملي يووالي حکومت په ډول د هر ډول ګډ حکومت رامنځته کېدو څخه تر هغو مخنيوی وشي ترڅو چې شريک يا مختلت حکومت لپاره قوانين تاکل کېږي.

د دې لپاره چې د ځايناستي ولسمشر د ټاکنې بهير ملاتړ پراخ شي نو کېداي شي د ولسمشرۍ نوماندانو سره ، رسمي سياسي ګوندونو ،جهادي مشرانو ، د ستري محکمې رئيس، د ولسي جرګې رئيس، د مشرانو جرګې رئيس، د علماو شورا رئيس، د حقوق پوهانو د ټولنې رئيس، نورو صنفي او مسلکي ټولنو مشرانو ته د رايې ورکولو حق ورکړل شي، خو د وخت او سرچينو نشتون به دا بهير له ستونزو سره مخ کړي.

همدارنګه راتلونکي کې د ځايناستي حکومت لپاره موږ يو بله قانوني لاره هم درلودلای شو ، د ولسمشرۍ د مودې پای د غبرګولي، ١نېټه او د ملي جرګې يا ملي شورا د پای موده د چنګاښ، ١نېټه ټاکل شوې، ترمنځ يې ٣٠ ورځې دي، که د ملي جرګې پای نېټه د وږي ١ وټاکل شي نو دا به موږ ته ٣مياشتې وخت راکړي که د وخت حکومت ونه توانيد چې د ولسمشرۍ ټاکنې ترسره کړي نو د اساسي قانون ٦٧ مادې پر بنسټ به د جرګو له مشرانو يو ځايناستی وټاکل شي، چې يوازينۍ دنده به يې د ولسمشرۍ ټاکنې ترسره کول او واک ټاکلي ولسمشر ته سپارل وي.

د دې تګلارې ګټې

1 - که ولسمشر غني له ٦ مياشتې ناقانونه حکومتي واک څخه تېر شي، په ترڅ کې به د سولې، ولسواکۍ او قوانينو ته د درناوي اتل شي.

2 - ځايناستی حکومت به قانون شي چې د تل لپاره به د ټاکنو پر وخت او ناوړه حکومتونو د سوليز بدلون لپاره لاره هواره کړي.

3 - د ملت شتمنۍ به په ناوړه ډول د کمپاينونو او ناوړه حکومتونو لپاره نه کارېږي.

4 - د ځايناستي حکومت د راتګ له وېرې به حکومتونه ناوړه چارې نه ترسره کوي او قانون ته به درناوی کوي.

5 - د ستري محکمې او نورو اړوند ادارو درنښت به پرځای وي او د وخت حکومتونه به ناوړه ګټه ورڅخه نه پورته کوي.

6 - دحکومت هېڅ قوه به د ملي ګټو پر خلاف هڅې نه کوي.

ددې تګلارې زيانونه

1 - اوسنی حکومت به يې په اسانه نه مني، چې له روڼاندو ، سياستوالو او ولس څخه به هلېځلې غواړي.

دويمه تګلاره : اوسنی ولسمشر د ځايناستي ولسمشر په توګه

ځينې نورې ټاکنيزې ډلې وړانديز کوي چې اوسنی ولسمشر د ځايناستي په توګه دنده واخلي او له ١٣٩٨ ولسمشرۍ له نوماندۍ څخه تېر او اوسنی ولسمشر به پرخپل ځای وي او ورسپارل شوې حکومتي دندې به په ښه توګه سرته رسوي. دوی به د حکومتي او سياسي مشرانو ، نړيوالې ټولنې استازو ،ملګري ملتونواو افغانستان سره د مرسته کوونکو هېوادونو استازو او هغوی چې په افغانستان کې سياسي شتون لري په وړاندې به اوسنی ولسمشر د ځايناستي ولسمشر په توګه چارو سنبالولو ، د ربو ټاکنو ترسره کولو او سوله راوستلو دندې په غاړه لري، دوه (٢) جرګې به د ولسمشر سره د مرستې لپاره جوړېږي چې يوه يې سياسي او ټاکنيز ځار او بله د حکومتولۍ او پخلاينې ځار لپاره وي. دا هم د سياسي تيکاو لور ته تګ او له ناوړين څخه د مخنيوي يوه بله لار کېدای شي.

یوځل بیا ټینګار کوو چې د اساسي قانون پربنسټ د ۱۳۹۸ کال د غبرګولي په ۱ نېټه د حکومت وخت پای ته رسېږي او له دې وروسته اوسنی حکومت هېڅ سیاسي، حقوقي او قانوني جوړجاړي جواز نلري. په همدې بنسټ اړینه ده چې له یادې وارې یا موقعې څخه په ګټې اخیستنې د حکومت مشران د ولس غوښتنو ته درناوی وکړي، تر نوماندۍ تېرشي او ځایناستی حکومت اداره کړي ترڅو د حکومت د ړنګولو مخنیوی وشي.

د دې تګلارې ګټې

1- که ولسمشر غني له ٦ میاشتې ناقانونه حکومتي واک څخه تېر شي، په ترڅ کې به د سولې، ولسواکۍ او قانون څخه د درناوي اتل شي.

2- قانون به خپله ولسمشر عملي کړی وي.

د دې تګلارې زیانونه

1 - کېدای شي ولسمشر غني سره مخالفین سوله ونه کړي، لکه اوس چې ورسره خبرې نکوي.

2 - د ولسمشر غیرقانوني واک به سیاسیون ونه مني نو کېدای شي هېواد بحران ته لاړ شي.

3 - د قانون ماتېدو اصلي عامل به خپله ولسمشر وي.

دریمه تګلاره: د مشرانو جرګې مشر د ځایناستي ولسمشر په توګه

ځیني نورې ډلې وایي چې له حقوقي پلوه د حکومت وخت د اساسي قانون ٦١ مادې پر بنسټ پنځه (٥) کلنه دوره د غبرګولي په ۱ نېټه پای ته رسېږي او وړاندیز کوي چې د مشرانو جرګې مشر به د اساسي قانون ٦٨ مادې څخه په اتکل او د جرګو د قانونیت په ترڅ کې د ځایناستي ولسمشر دنده ترلاسه کړي او رنې ټاکنې به ترسره کړي. د مشرتابه جرګه چې د ولسمشرۍ نوماندانو د وروستي لست څخه به جوړېږي، له ځایناستي حکومت څخه ځار او نورو اړوندچارو کې مرسته او همکاري کوي.

د ولسي جرګې مشر به د اساسي قانون د ٦٧ مادې پربنسټ د ځایناستي ولسمشر دنده پرغاړه اخلي او د ملي جوړجاړي پربنسټ به د مشرتابه جرګې لاندې حکومت، ټاکنې او سوله پرمخ بیایي. مشرتابه جرګه به د ځایناستي حکومت او ځایناستي ولسمشر دندې او کړنې ځاري او په میاشت کې به دوه ځله ملت ته راپور ورکوي.

د ملي یوالي حکومت چارواکي به د غبرګولي په ۱ نېټه د ځایناستي حکومت رئیس ته په سولیز ډول حکومت سپاري او د نوي ځایناستي حکومت مشر به د اساسي قانون ٦٦ مادې ۱ بند پربنسټ او د اساسي قانون ٦٧ مادې په کارولو پیلېږي.

د نوي حکومت رئیس به د اساسي قانون ٦٧ مادې ۳ بند پر بنسټ ټاکنې په خپل وخت ترسره کوي. په ټاکنیز وخت کې ځنډ او بې غوري به هېڅ ډول د منلو وړ نه وي او د ځایناستي ولسمشر د لېرې کولو او نوی ځایناستي ولسمشر ټاکل به د مشرتابه جرګې د غړو لخوا ترسره کېږي.

د دې تګلارې ګټې

1 - که ولسمشر غني له ٦ میاشتې ناقانونه حکومتي واک څخه تېر شي، په ترڅ کې به د سولې، ولسواکۍ او قانون ته د درناوي اتل شي.

2 - قانون به عملي شي او تلپاتې سولې لپاره به لاره هواره شي.

د دې تګلارې زیانونه

۱- کېدای شي د ځایناستي ولسمشر په توګه د مشرانو جرګې له مشرسره مخالفین سوله ونه کړي، لکه اوس چې ورسره خبرې نکوي.

3 - همدارنګه ملي جرګه یا شورا هم انتصابي ده نو ځکه دا تګلاره به هم قانوني ستونزې ولري.

څلورمه تګلاره: ولسمشری نوماندانو سربېره د ګوندونو، مدني ټولنو او نامتو کسانو څخه ځایناستی حکومت

ځینې نورې ډلې وايي چې له حقوقي پلوه د حکومت وخت د اساسي قانون ٦١ مادې پر بنسټ پنځه کلنه دوره د غبرګولې په ۱ نېټه پای ته رسېږي. دوی وړاندیز کوي چې د ولسمشرۍ نوماندان چې له خپلې راتلونکې نوماندۍ تېر شي ورسره سیاسي او مدني جوړښتونه وړ کسان د ځایناستي ولسمشر لپاره ونوموي او رایه ورکوونکي د ولسمشرۍ نوماندان او د اړوندو جوړښتونو مشران یا له دوی څخه یوه ډله وي. دغه ډله غواړي چې په هر ډول وي د ملي یووالي حکومت پای ومومي که پایله کې یې هر وړ یا ناوړ کس واک ته رسېږي د دوی لپاره اړینه نه ده. ددې لپاره دوی غواړي چې د ځایناستي حکومت راوستلو لپاره له هرې وسیلې کار واخلي چې ډېری د ځان ملګري کړي. نو ځکه وايي چې ګوندونه، مدني ټولنې، نامتو کسان، د ولسمشرۍ له ۱۸ نوماندانو سره یوځای ځانونه ځایناستي ولسمشر لپاره نوموړلی شي. که داسې وشي د ځایناستي ولسمشرۍ هیلمنو نوماندانو شمېر به سلګونو ته ورسېږي چې یوې انارشۍ او ګډوډۍ ته به لاره پرانیزي. سره لدې چې دغه تګلاره په بشپړ ډول د نوماندانو ترمنځ د بې باورۍ، پرځان د نه باور او نه همکارۍ ترجماني کوي خو دوی د ولسمشرۍ نوماندانو د شورا په نوم ګوابښ کوي چې که د ملي یووالي حکومت د غبرګولې له ۱ نېټې څخه وروسته خپل غیرقانوني کار ته دوام ورکړي پر وړاندې به یې غبرګون وښیي.

د دې تګلارې ګټې

1 - که عملي شي دې تګلاره کې به ډېری برخه ولري.

د دې تګلارې زیانونه

1 - راتوتلول ، په یوه تګلاره سره جوړېدل به ډېر وخت او سرچینو ته اړتیا ولري چې دا بهیر به له ستونزو سره مخ کړي.

2 - کېدای شي بهیر له ګډوډیو سره مخ شي.

3 - یو ناوړه کس کېدای شي واک ته ورسېږي.

افغانستان کې ولې ځایناستی حکومت؟

افغانستان یو ځایناستي حکومت ته ځکه اړتیا لري چې په ټاکنو کې د حکومت بې پرېتوب او ناپیلتوب وساتل شي. په ټاکنو کې له ملي واک، ځواک، شتمنیو او سرچینو څخه ناوړه ګټه پورته نه شي، ځکه اوسنی ولسمشر خپله هم نوماند دی او همدا اوس یې په ناوړه توګه له وخته وړاندې ټاکنیزې سیالۍ پیل کړې. له مودې وړاندې له دولتي امکاناتو او ادارو څخه په څرګند ډول غیرقانوني کمپاین لپاره ګټه پورته کوي، د خپلې ټاکنیزې ډلې نویو غړو ته د ملت په بودیجه په سترو حکومتي پربکړو کې د ټولو قوانینو او تګلارو په خلاف د ګډون حق ورکوي. همدارنګه هغه کسان چې د خپلو بنسټیزو حقوقو پر بنسټ له بل نوماند څخه ملاتړ کوي د ولسمشر له خوا له دولتي دندې ګوښه کېږي له دې سره لاندې هغه نور لاملونه دي چې د هېواد چارې باید ځایناستي حکومت ته وسپارل شي.

۱- اوسني حکومت سره مخالفین سوله نه کوي، چې سوله ونشي نو په هېواد کې امنیت او پرمختګ نشي راتلای.

۲-د غبرګولي په ۱ نېټه ۱۳۹۸هېواد له حقوقي، قانوني اوسیاسي ستونزو سره مخکېږي چې سیاسي تیکاو به لا بدتر کړي، چېرته چې سیاسي تیکاو نه وي سوله او امنیت نشي راتلای او د دوی په نشتون کې پرمختګ نشي کېدای.

۳- د ملي یووالي حکومت، پرلپسې ناوړه پایلو د ولسواکۍ بهیر ننګولې او ولس یې د ټکر له ګواښ سره مخ کړی دی.

٤- د حکومت غیرقانوني حالت د ټولواکۍ بڼه خپله کړې دا به حکومت اړ کړي چې خپل پایښت په بېړني حالت او اړودوړ راوستلو کې وګوري، ولسواکي به وځپي له دغه ناقانونه حالت څخه به د هېواد دوښمنان ګټه پورته کړي او لا نور کړکېچن حالت به راشي.

٥- حکومت نه یوازې دا چې د سولې په راوستلو کې ریښتینی ندی بلکې غواړي چې په خپلو شومو پلانونو سره د افغانستان د خلکو اساسي غوښتنه چې سوله او امنیت دی د ناکامۍ له ګواښ سه مخ کړي او دا ملي پروسه په داسې غوښتنو سره چې ګواکې تلپاتې سوله غواړو او باعزته سوله غواړو له منځه یوسي.

٦-د تېرو ٤٠ کلونو جګړو څخه وروسته سوله او امنیت د ولسواکۍ او ملي ارزښتونو په رڼا کې د هېوادوالو بنسټیزه غوښتنه ده چې یوازې د رښو ټاکنو په پایله کې قانونیت او مشروعیت راتلای شي. رڼې ټاکنې د نظام د پایښت او تلپاتې ولسواکۍ لپاره زموږ د ویاړلي ملت نه هېریدونکی اصل دی.

٧-د هېواد اوسنی ناوړه سیاسي، امنیتي، اقتصادي او فرهنګي حالت د ملي یووالي حکومت د ناوړه کړنلارو پایله ده.

٨ -په دفاعي او امنیتي برخو کې د مشرتابه کمزورتیا د دغو ځواکونو د بېشانه مړیني زیان او د حکومت تر واک لاندې سیمي له لاسه ورکړې چې له امله یې په هېواد کې دننه کړکېچونه ډېر کړي او د بهرنیو کواښونو په مخنوي یا ماتولو کې بشپړ ناکام وو.

٩- تر ٧٠ ٪ ډېرې مادې د اساسي قانون د ملي یووالي حکومت کې تر پښنو لاندې شوي چې د افغانستان د حقوق پوهانو ټولنې څېړنو لمخې له ١٦٢ مادو څخه ٩٤ مادې تر پښنو لاندې شوي دي چې ډېری یې د ولسمشر له لوري سرغړونه شوې ده.

١٠- د فساد په مخنیوي کې هم حکومت ناکام وو او په پایله کې یې افغانستان د نړۍ یو تر ټولو فسادګرو هېوادونو په لړ کې راوست چې پرمختګ او سوداګریزې ستونزې یې ننګولې.

١١- اوسنی حکومت له پیله د دوو(٢) کسانو د یوناوړه سیاسي جوړجاړي په ترڅ د بهرنیو تر څارنې لاندې منځته راغلی چې قانوني بڼه یې نه درلوده، هغه موده یې هم د غبرګولي په ١ نېټه ١٣٩٨ کال پای ته رسېږي، همدارنګه له لومړۍ ورځې څخه دغه حکومت هم یو ډول ځایناستی حکومت وه چې قانوني بڼه یې نه درلوده او نه یې د خپلولو هڅه وکړه. تېرو ولسي جرګې ټاکنو ته په کتو او ولسمشرۍ راتلونکو ټاکنو کې ځنډونه د حکومت توان او اداره دواړه تر پوښتنې لاندې راوستي او دا څرګندوي چې دا حکومت هېڅکله نشي کولای رڼې ټاکنې ترسره کړي، د ولسي جرګې ټاکنې یې په ٥ کلونو کې ونشوې کړای او دادی د ولسمشرۍ ټاکنې هم نشي ترسره کولای او ورځ تر بلې یې ځنډوي.

١٢- له شک پرته د اوسني نامناسب حالت منځته راتګ لامل د ملي یووالي حکومت ولس ته غولوونکې ژمنې او شعارونه وه او ځینې د پوښتنې وړ حرکتونه ددې لامل شول چې د هېواد سیاسي نظام له ګواښ سره مخ کړي.

١٣-په اساسي قانون کې د جمهوري ریاست د دورې پای د غبرګولي ١ نېټه ده، یوازې بېړني حالت کې اساسي قانون توکي لري چې اوسنیو حالاتو ته ځواب ویونکي ندي، له اوسني حالت څخه د وتلو لپاره یوازې د سیاسي جوړجاړي له لارې ځایناستی حکومت کېدای شي او بس.

پورتنیو لاملونو ته په کتلو سره اوسنی حکومت هېڅ کومه حقوقي او سیاسي بقا نلري او له بل لوري سیاسي او ملي ټولګې هم په یوه خوله د نوي رهبرۍ غوښتونکي دي، نو پدې اړوند زموږ وړاندیزونه په لاندې ډول دي:

- له همدا اوسه د غبرګولي ۱ نېټې ته تیاری ونیول شي، ولسمشر او مرستیالان د ددې لپاره چې نور هېڅ قانوني او مشورتي حق نلري او نه چاته د منلو وړ دي نو د خپلې کاري مودې پای د غبرګولي ۱ نېټه اعلان کړي.که چېرې ولسمشر او مرستیالان بې د اساسي قانون خلاف خپل کار ته دوام ورکړي، په هغه صورت کې د ملي یووالي حکومت په څېر باید په لویه کچه یوه ټولګه رامنځته او یوه ځایناستې اداره جوړه شي او بیا نومورې اداره د حکومت چارې او رښو ټاکنو د ترسره کول او له طالبانو سره د سولې خبرو پرمخ بیول ترسره کړي.
- داسې معلومېږي چې حکومت هر څه مشوش کړي غواړي چې له سولیزې لارې واک او سیاست لېرد ته هم زړه نه ښه کوي او ولسواکي ته درناوی نه لري، ځکه د تېرو ناکامو حکومتونو په پشان غواړي چې د سترې محکمې له لارې خپل واک په ناقانونه ډول وغځوي. ولسمشر د ملت د رایو پربنسټ وکیل دی چې وکالت د موکل له اجازې پرته بل څوک نشي تمدیدولای.
- له بل لوري په هره بهانه چې وي د حکومت د غیرقانوني دوام څخه ملت ستړی دی او نور یې دا حکومت د زغملو وړ ندی، پایښت به یې د هېواد ځواني ولسواکۍ ته زیان واړوي، له همدې امله له ناورین څخه د وتلو یوازېنۍ لار ځایناستی حکومت دی.

د ولسمشرۍ نوماندان کولای شي چې د پورتنیو جوړښتونو په خپلولو سره ملت له ناورین څخه وژغوري. دا جوړښت به مخالفتونه ورک کړي او سوله به راشي، دا اوس ملي اداره یو ملي ملاتړ ته بېړنۍ اړتیا لري نو اړینه ده چې دغه حالت ته منتقي، قانوني او د ملت د ارادې له اړخه و څېړل شي او ټولمنلی او د ټولو په ګډون حل یې راوځي.

دغه حالت کې پاته کېدو ننګوني

اوسني حکومت سره مخالفین سوله نه کوي، چې سوله ونشي نو په هېواد کې امنیت او پرمختګ نشي راتلای، جګړه به دوام مومي، افغانان به نور زیانمن کېږي.

پایله

د پورتنیو څېړنو، وړاندېزونو او حالاتو په رڼا کې ترټولو اسانه، نېږدې قانوني او ګړندۍ لاره، د یو لوستي، پوه او متفکر په توګه له ولسمشر غني څخه دا هیله ده چې تېر ناوړه تاریخ تکرار نه کړي او د یو تقنیني فرمان له مخې یا خپله ځایناستی شي یا له شته نوماندانو سره د خپلمنځي او بې جنجاله ټاکنو له لارې ځایناستی وټاکي او پاتې نورو نوماندانو سره په ګډه د رښو ټاکنو او نېي ځایناستي حکومتولۍ لپاره د لاربنودانو جرګه یا شورا جوړه کړي. که ولسمشر غني له ٦ میاشتې ناقانونه حکومتي واک څخه تېر شي، په ترڅ کې به د سولې، ولسواکۍ او قانون ته د درناوي اتل شي.